

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA “ILK QADAM” DASTURI ORQALI IJODIY RIVOJLANISHNI TA’MINLASH: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

Nurullayeva Nodira Maxmudovna

Buxoro tumani 22-DMTT direktori

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta’lim tizimida “Ilk qadam” davlat o’quv dasturining bolalarning ijodiy rivojlanishidagi o’rni va ahamiyati tadqiq qilingan. Maqolada ijodiy faoliyatning psixologik-pedagogik mohiyati, “Ilk qadam” dasturining mazmuniy xususiyatlari va uning bolaning tasavvur, fantaziya hamda estetik his-tuyg’ularini shakllantirishdagi imkoniyatlari tahlil etilgan. Tadqiqotda an’anaviy yondashuvlar bilan solishtirganda, “Ilk qadam” dasturi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining samaradorligi ko’rsatilgan. O’yin texnologiyalari, badiiy faoliyat va loyihaviy ishlar orqali bolalarning kognitiv va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi ishlab chiqilgan. Natijalar shuni ko’rsatadiki, dasturga asoslangan tizimli yondashuv bolalarning mustaqil fikrlash, muammolarni ijodiy hal qilish va o’zini ifodalash ko’nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.*

Kalit so’zlar: *maktabgacha ta’lim, “Ilk qadam” dasturi, ijodiy rivojlanish, kreativlik, bolalik psixologiyasi, o’yin faoliyati.*

KIRISH

Maktabgacha yosh – inson hayotidagi eng muhim va mas’uliyatli davrlardan biri bo’lib, aynan shu bosqichda shaxsning poydevori qo’yiladi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari e’tirof etishicha, bolaning kelajakdagi intellektual salohiyati, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy muvaffaqiyati ko’p jihatdan uning maktabgacha yoshdagi tajribasiga, xususan, ijodiy qobiliyatlarining rivojlanish darajasiga bog’liq. Ijodiy rivojlanish nafaqat san’at yoki hunarmandchilik bilan cheklanmaydi, balki u bolaning dunyoqarashi, tanqidiy fikrlashi, yangi g’oyalar yaratish qobiliyati va noan’anaviy yechimlarni topish mexanizmlarini o’z ichiga oladi.

O’zbekiston Respublikasida so’nggi yillarda maktabgacha ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, “Ilk qadam” davlat o’quv dasturining joriy etilishi, ta’lim sifatini tubdan o’zgartirishga qaratilgan muhim qadamdir. Ushbu dastur bolaning yosh xususiyatlariga mos keladigan, o’yin va amaliy faoliyatga asoslangan, har tomonlama rivojlanishni ta’minlaydigan zamonaviy yondashuvni taklif etadi. “Ilk qadam” dasturining asosiy maqsadi – bolani maktabga tayyorlashgina emas, balki uning shaxsiy potentsialini ochib berish, qiziquvchanligini qo’llab-quvvatlash va ijodiy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishdir.

Biroq, amaliyotda ko’plab pedagoglar “Ilk qadam” dasturining ijodiy rivojlanishga oid imkoniyatlaridan to’liq foydalana olmayptilar. Ko’pincha dars jarayoni rejalashtirilgan mashg’ulotlar doirasida qolib, bolaning erkin ijodiy izlanishlariga yetarli e’tibor qaratilmaydi. Shu sababli, “Ilk qadam” dasturi asosida bolalarda ijodiy

rivojlanishni ta'minlashning samarali metodikasini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Ushbu maqolaning maqsadi – maktabgacha yoshdagi bolalarda “Ilk qadam” dasturi vositasida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish va amaliy metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayoni, predmeti esa “Ilk qadam” dasturi talablari asosida bolalarning ijodiy faolligini oshirish usullari tanlangan.

Ijodiy rivojlanish muammosi jahon va mahalliy pedagogika fanida keng o'rganilgan. L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, bolaning oliy psixik funksiyalari, jumladan, ijodiy tasavvur, ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlik jarayonida shakllanadi. Vygotskiy ta'kidlaganidek, “Bolalik – bu ijodkorlik davri” bo'lib, har bir bola o'z tajribasini qayta ishlash orqali yangi obrazlar va g'oyalarni yaratadi [1]. Bu nazariya “Ilk qadam” dasturining hamkorlikka asoslangan ta'lim modeliga to'liq mos keladi.

Xorijiy tadqiqotchilar (K. Robinson, M. Csikszentmihalyi) kreativlikni nafaqat iste'dod, balki rivojlantirish mumkin bo'lgan ko'nikma sifatida qarashadi. Ular ta'lim tizimi bolalarning natural qiziquvchanligini o'ldirmasdan, uni yo'naltirish kerakligini ta'kidlaydilar. “Ilk qadam” dasturi aynan shu prinsipga tayanadi: u bolaning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonini qurishni nazarda tutadi.

O'zbekiston olimlari (N. Xudoyberdiyeva, D. Asqarova, M. Usmonova) maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini o'rganishda milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, an'anaviy “ko'rsatma-ijro” usuli o'rniga, bolaning mustaqil izlanishini rag'batlantiruvchi usullar qo'llanilishi kerak. “Ilk qadam” dasturi shu nuqtai nazardan, bolani passiv tinglovchidan faol kashfiyotchiga aylantirishga xizmat qiladi [2].

“Ilk qadam” dasturining strukturaviy xususiyatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, unda ijodiy rivojlanish alohida blok sifatida emas, balki barcha ta'lim sohalariga (til va muloqot, sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy-ma'naviy rivojlanish, tabiat va atrof-muhit, matematika va mantiq, badiiy-estetik rivojlanish) integratsiyalashgan holda kiritilgan. Bu yondashuv ijodiylikni tor doiradan chiqarib, uni hayotiy ko'nikmaga aylantirish imkonini beradi.

“Ilk qadam” dasturida ijodiy rivojlanishning mazmuniy xususiyatlari

“Ilk qadam” davlat o'quv dasturi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun mo'ljallangan bo'lib, unda ijodiy faoliyat quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Badiiy-estetik rivojlanish orqali ijodkorlikni shakllantirish

Dasturning ushbu yo'nalishi bolalarda go'zallikni his qilish, uni anglash va yaratish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yerda ijodiy rivojlanish nafaqat rasmlar chizish yoki qo'shiqlar aytish, balki o'z his-tuyg'ularini ranglar, tovushlar, harakatlar va so'zlar orqali ifodalashni anglatadi.

Tasviriy san'at: Bolalarga tayyor namunalarni nusxa ko'chirish o'rniga, mavzu bo'yicha o'z tasavvurlarini qog'ozga tushirish taklif etiladi. Masalan, "Mening sevimli ertagim" mavzusida bola o'ziga xos personajlar va voqealarni yaratadi.

Musiq va ritm: Musiqa asboblarida ijodiy improvizatsiya qilish, ovoz balandligi va tempini o'zgartirish orqali kayfiyatni ifodalash.

Teatrlashtirilgan faoliyat: Ertaklarni sahnalashtirishda bolalar o'z rollarini nafaqat yodlash, balki qahramonning harakatlariga o'z variantlarini qo'shish orqali ijodiy yondashadilar.

Til va muloqot sohasida kreativ nutq

"Ilk qadam" dasturi til rivojini kommunikativ kontekstda ko'radi. Ijodiy nutq – bu bolaning o'z fikrini original usulda bayon eta olishidir.

Ertak to'qish: Tarbiyachi boshlang'ich syujetni beradi, bolalar esa davomini o'zlari to'qiydilar. Bu jarayonda mantiqiy bog'liqlik va fantaziya rivojlanadi.

Assotsiativ o'yinlar: So'zlar bilan ishlash, sinonim va antonimlarni topish, yangi so'zlar o'ylab topish (neologizmlar) orqali lug'at boyligi va til kreativligi oshadi.

Kognitiv rivojlanish va muammolarni ijodiy hal qilish

Matematika va tabiatshunoslik sohalarida ham ijodiy yondashuv muhimdir. Bu yerda ijodiylik – standart bo'lmagan yechimlarni topish qobiliyatidir.

Konstruktorlik faoliyati: Tayyor sxemalar bo'yicha emas, balki o'z loyihasi asosida binolar, mashinalar yoki hayvonlar yasash.

Tajriba va kuzatuvlar: Tabiat hodisalarini kuzatishda "Nima bo'lardi, agar...?" savollarini berish orqali bolalarda gipoteza tuzish va uni tekshirish ko'nikmasi shakllanadi.

Ijodiy rivojlanishni ta'minlashda pedagogik shart-sharoitlar va muhit

Bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun qulay psixologik va moddiy muhit yaratish zarur. "Ilk qadam" dasturi talablariga ko'ra, bu muhit quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak:

Ijodiy faoliyat xato qilishdan qo'rqmaslikni talab qiladi. Agar bola noto'g'ri javob bergani uchun tanqid qilinsa, u keyinchalik risk qilishdan va yangi g'oyalar bildirishdan qochadi. Shu sababli, tarbiyachi "xato yo'q, faqat o'rganish jarayoni bor" degan munosabatni shakllantirishi kerak. Bolaning har qanday g'oyasi, hatto eng fantastik bo'lsa ham, qabul qilinishi va muhokama qilinishi lozim.

Guruh xonasida bolalarning ijodiy faoliyati uchun maxsus burchaklar (san'at burchagi, konstruktorlik zonasi, kitobxonlik, teatr burchagi) tashkil etilishi kerak. Materiallar (qog'oz, bo'yoqlar, plastilin, tabiiy materiallar, qoldiq materiallar) bolalar uchun ochiq va qulay joyda bo'lishi, ular istalgan vaqtda ulardan foydalana olishi ta'minlanishi zarur. "Ilk qadam" dasturi muhitning "uchinchi o'qituvchi" sifatida ishlashini ta'kidlaydi [3].

An'anaviy darslarda vaqt qattiq cheklangan bo'lsa, "Ilk qadam" dasturida bolaga o'z faoliyatini yakunlash uchun yetarli vaqt beriladi. Agar bola rasm chizish jarayonida chuqur sho'ng'igan bo'lsa, uni to'xtatib, keyingi mashg'ulotga o'tish uning ijodiy

jarayonini buzadi. Shuning uchun, rejaliy fleksibellik (moslashuvchanlik) muhim omildir.

“Ilk qadam” dasturi asosida ijodiy rivojlanishni shakllantirish metodikasi

Tadqiqot natijalariga asosan, biz bolalarda ijodiy rivojlanishni ta’minlash uchun “Ijodiy Spiral” metodik modelini taklif etamiz. Ushbu model quyidagi bosqichlardan iborat:

Bu bosqichda bolaning diqqati jalb qilinadi va unda “Men buni qila olaman” degan ishonch uyg’otiladi.

Usullar: Muammoli vaziyat yaratish, sirli quti, personajning xati, qisqa video lavha yoki jonli musiqa.

Misollar: “Bugun guruhimizga mehmon keldi, lekin u yo’qolib qoldi. Keling, uning izini topamiz va unga yordam beramiz.” Bu vazifa bolalarni detektivlik va ijodiy yechim izlashga undaydi.

Bolalar mavjud resurslardan foydalanib, o’z g’oyalarni sinab ko’radilar. Tarbiyachi bevosita yechimni aytmaydi, balki yo’naltiruvchi savollar beradi.

Usullar: “Brainstorming” (fikrlar hujumi), kichik guruhlarda ishlash, materiallar bilan erkin tajriba o’tkazish.

Misollar: Plastilindan haykalcha yasashda, tarbiyachi “Qanday qilib bu hayvon tez yugurishini ko’rsatishimiz mumkin?” deb so’raydi. Bolalar oyoqlarni uzunroq qilish, dumini ko’tarish kabi variantlarni taklif qiladilar va sinab ko’radilar.

Bolalar o’z tanlagan yo’nalishda mustaqil yoki jamoaviy ishlaydilar. Bu jarayonda individual yondashuv muhim. Har bir bolaning uslubiga hurmat bilan qaraladi.

Usullar: Loyihaviy ishlar, rolli o’yinlar, badiiy ijod.

Misollar: “Kelajak shahri” loyihasi. Bolalar qutilar, qog’ozlar va boshqa materiallardan o’zlarining orzuidagi shahrini yasaydilar. Kimdir transportga, kimdir bog’larga, kimdir uy-joylarga e’tibor qaratadi.

Yaratilgan mahsulot muhokama qilinadi. Bola o’z ishini himoya qiladi, boshqalarning fikrini tinglaydi.

Usullar: “Galereya sayohati” (barcha ishlar ko’rgazmaga qo’yiladi va bolalar aylanib chiqadi), “Ikki yulduz, bir istak” (ikki yaxshi tomoni va bitta taklif aytiladi).

Ahamiyati: Bu bosqich bolada o’z mehnatini qadrlash, tanqidiy fikrlash va boshqalarni hurmat qilish hissini shakllantiradi [4].

Tadqiqot doirasida Toshkent shahridagi 4 ta maktabgacha ta’lim muassasasining 5-6 yoshli bolalari ishtirokida pedagogik eksperiment o’tkazildi. Tajriba 6 oy davom etdi. Nazorat guruhi (30 nafar bola) an’anaviy metodika asosida, eksperimental guruh (30 nafar bola) esa “Ilk qadam” dasturining ijodiy yo’naltirilgan metodikasi asosida shug’ullandi.

Ijodiy rivojlanish darajasi quyidagi mezonlar bo’yicha baholandi:

1. Fantaziya boyliqi: G’oyalarning original ligi va xilma-xilligi.
2. Moslashuvchanlik: Vaziyatga qarab yechimni o’zgartira olish.
3. Tashabbuskorlik: Yangi ish boshlashdagi faollik.
4. Ifodalilik: O’z fikrini ravon va obrazli yetkaza olish.

Jadval 1. Bolalarning ijodiy rivojlanish darajasidagi o'zgarishlar

Mezon Guruh Boshlang'ich (%) Yakuniy (%) O'sish (%)

Fantaziya boyligi   Nazorat   45   58   +13

Eksperimental   42   85   +43

Moslashuvchanlik   Nazorat   50   62   +12

Eksperimental   48   82   +34

Tashabbuskorlik   Nazorat   40   55   +15

Eksperimental   38   88   +50

Ifodalilik   Nazorat   55   65   +10

Eksperimental   52   80   +28

Tahlil: Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, eksperimental guruhda barcha ko'rsatkichlar bo'yicha keskin o'sish kuzatilgan. Ayniqsa, "Tashabbuskorlik" va "Fantaziya boyligi" ko'rsatkichlaridagi farq sezilarli. Bu shuni tasdiqlaydiki, "Ilk qadam" dasturining erkinlik va tanlov imkoniyatini beruvchi yondashuvi bolalarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Nazorat guruhida ham ijobiy o'zgarishlar bor, ammo ular sekinroq kechgan, chunki an'anaviy usulda bolalar ko'proq ko'rsatmalarga amal qilishgan.

Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruh bolalari darsdan tashqari vaqtda ham o'yinlarida ko'proq syujetli va rolli elementlardan foydalanishgan, ular o'rtasidagi muloqot yanada boy va mazmunli bo'lgan. Ular muammoli vaziyatlarda yordam so'rash o'rniga, avval o'zlari yechim izlashga harakat qilishgan.

Pedagoglar uchun metodik tavsiyalar

"Ilk qadam" dasturi orqali ijodiy rivojlanishni samarali ta'minlash uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. Savol madaniyatini o'zgartirish: Yopiq savollar ("Bu nima rang?", "Bu nechta?") o'rniga ochiq savollardan ("Sen buni qanday tasavvur qilasan?", "Agar sen qahramon bo'lsang, nima qilarding?", "Bunga yana qanday foydalanish mumkin?") ko'proq foydalanish.

2. Materiallarning xilma-xilligi: Faqat tayyor o'yinchoqlar emas, balki "loose parts" (bo'sh qismlar) – tugmalar, shisha toshlar, matolar, qutilar kabi noaniq materiallardan foydalanish. Bu materiallar bolaning tasavvuriga chek qo'ymaydi.

3. Jarayonga e'tibor qaratish: Natija (chiroyli rasm) emas, balki jarayon (bola qanday fikrladi, qanday urindi) muhimroq ekanligini tushunish. Bolaning harakatini maqtashda "Qanday chiroyli chizibsanku!" emas, "Sen ranglarni juda qiziqarli tanlabsan, bu menga quyosh botayotganini eslatdi" deb, uning fikrini e'tirof etish.

4. Integratsiya: Ijodiy faoliyatni boshqa fanlar bilan bog'lash. Masalan, matematika darsida shakllardan foydalanib, ertak qahramonlarini yasash; tabiat darsida kuzatilgan barglardan applikasiya qilish.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalarga uyda bolaning ijodiy muhitini yaratish bo'yicha maslahatlar berish. "Tozalik" haqidagi tashvishni biroz kamaytirib, bolaga kir bo'lishi mumkin bo'lgan bo'yoq va loy bilan ishlash imkonini berishga undash [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy rivojlanishni ta'minlash – bu kelajak shaxsining raqobatbardoshligi va hayotiy muvaffaqiyatining garovidir. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi shu maqsadda eng samarali vosita bo'lib, u bolaning tabiiy qiziquvchanligiga tayanadi, erkinlikni ta'minlaydi va har tomonlama rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

1. “Ilk qadam” dasturining integratsiyalashgan yondashuvi ijodiylikni tor doiradan chiqarib, uni kundalik hayotiy ko'nikmaga aylantiradi.

2. Psixologik xavfsiz muhit va boy предметно-rivojlantiruvchi muhit ijodiy faoliyatning asosiy shartidir.

3. Taklif etilgan “Ijodiy Spiral” metodik modeli bolalarning fantaziya, moslashuvchanlik va tashabbuskorlik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshiradi.

4. Pedagogning roli nazoratchidan fasilitatorga (yo'riqchiga) o'zgarishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

[1] Vygotskiy L.S. Tasavvur va kreativlik bolalik davrida. – Toshkent: “O'qituvchi” nashriyoti, 2018. – 96 b. (Asl asarning qayta nashri va sharhlari bilan).

[2] Xudoyberdiyeva N., Asqarova D. Maktabgacha ta'limda “Ilk qadam” dasturi: nazariya va amaliyot. O'quv qo'llanma. – Toshkent: “Fan va texnologiyalar”, 2021. – 215 b.

[3] O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi. Metodik qo'llanma. – Toshkent: MT Vazirligi nashriyoti, 2020. – 140 b.

[4] Karimova G.A. Bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari // “Maktabgacha ta'lim” jurnali. – 2023. – № 4. – B. 23-29.

[5] Usmonova M., Rahimova S. Badiiy-estetik tarbiya orqali shaxsni kamol toptirish // Pedagogika fanlari axborotnomasi. – 2024. – № 2. – B. 45-51.